

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет психології
Кафедра загальної та клінічної психології

СИЛАБУС
вибіркового освітнього компонента
«Тренінг асертивності»
Підготовки бакалавра

*Силабус вибіркового навчального компонента
для денної форми навчання*

Луцьк – 2026

Силабус вибіркового освітнього компонента Тренінг асертивності розроблений для денної форми навчання підготовки бакалавра.

Розробник: Кихтюк Оксана Василівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології, доцент.

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:

доц. Мудрик А.Б.

Силабус освітнього компоненту затверджений на засіданні кафедри загальної та клінічної психології

протокол №7 від 14 січня 2026 р.

Завідувач кафедри:

проф. Журавльова О. В.

© Кихтюк О.В., 2026 р.

I. Опис освітнього компоненту

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійно програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компоненту
Денна форма навчання		Вибіркова
		Рік навчання – 2
		Семестр – <u>4-ий</u>
		Лекції – 10 <u>год.</u>
Кількість годин/кредитів 150/5		Практичні (семінарські) - 20 <u>год.</u> Лабораторні – 0 <u>год.</u> Індивідуальні – 0 <u>год.</u>
		Самостійна робота – 110 <u>год.</u>
ІНДЗ: немає		Консультації – 10 <u>год.</u>
		Форма контролю: залік
Мова навчання українська		

ППП Кихтюк Оксана Василівна

Науковий ступінь: кандидат психологічних наук

Вчене звання: доцент

Посада: доцент кафедри загальної та клінічної психології

Контактна інформація: мобільний телефон +38095 8185048

Електронна пошта: Kuhtuik.Oksana@vnu.edu.ua

Дні занять: <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700> <https://ps.vnu.edu.ua/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>

Консультації з навчального компонента відбуваються протягом семестру що вівторка з 15.00 до 16.00 в кабінеті № 53. В разі додаткової потреби здобувача в консультації, час узгоджується із викладачем, також можливі консультації у день проведення лекційних/практичних занять, а також онлайн консультації в програмі Zoom, Viber, Telegram. Для погодження часу онлайн консультацій слід надіслати запит на електронну пошту викладача

III. Опис освітнього компонента

1. АНОТАЦІЯ ВОК:

Силабус вибіркового освітнього компонента «Тренінг асертивності» складено з урахуванням можливості формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти бакалаврського рівня.

Предметом вивчення освітнього компоненту є категоріально-понятійний апарат загальної психології, соціальної психології, комунікації. ВОК «Тренінг асертивності» побудований за двома змістовими модулями: 1. Теоретичні аспекти поняття особистих кордонів та асертивності та 2. Практичні аспекти застосування асертивності.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ОК

МЕТОЮ ВОК «Тренінг асертивності» - навчитися обирати ефективну стратегію соціальної взаємодії та встановлювати особисті кордони для налагодження комунікації із людьми, вміння управляти власною поведінкою та конфліктами.

Основними завданнями вивчення освітнього компоненту «Тренінгу асертивності» є теоретична та практична підготовка здобувачів освіти із таких питань: розвивальний потенціал особистості, формування та розвитку психологічних знань та умінь із психології побудови стосунків з оточуючим світом, встановлення особистих кордонів та розвитку асертивності, який може реалізуватися у здобувачів освітнього компонента крізь позитивний образ «Я», міжособистісну взаємодію, актуалізацію внутрішніх ресурсів особистості, підвищення соціальної компетентності, розвиток soft skills, впевненості у самоефективності, формування позитивної самооцінки, набуття досвіду конструктивного розв'язання конфліктів та проблем шляхом оволодіння навичками ефективної міжособистісної взаємодії; самодослідження та саморефлексія особистісних проблемних зон; активація внутрішнього потенціалу і мотивації саморозвитку особистості; спрямування Я-зусиль особистості на розвиток самоефективності; відпрацювання навичок конструктивної міжособистісної взаємодії; формування позитивного образу «Я» на основі самоприйняття. здатність зрозуміти іншу людину в контексті вимог конкретної ситуації; вміння приймати й надавати позитивний зворотний зв'язок у ситуаціях міжособистісної взаємодії; вміння опановувати негативні переживання і стреси, керувати власним психоемоційним станом; вміння аналізувати причини та наслідки власних реакцій і вчинків, а також реакцій і вчинків інших; вміння використовувати досвід міжособистісного спілкування як ресурс самовдосконалення.

3. Освітній компонент передбачає формування таких **soft skills**: комунікабельність, креативність, лідерські, організаційні та ораторські здібності, гнучкість мислення, вміння працювати в команді, толерантність.

4. СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Прак./ Лабор.	Сам. роб.	Конс.	*Форм а контро лю/ Бали
Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти поняття особистих кордонів та асертивності						
<i>Тема 1. Опрацювання поняття індивідуальності у різних психологічних течіях</i>		1	2	10		ТР 10 балів
<i>Тема 2. Я концепція, формування позитивного образу «Я»</i>		1	2	20		ТР 10 балів
<i>Тема 3. Поняття особистих кордонів в психології</i>		1	2	10		ДС/ТР 10 балів
<i>Тема 4. Теоретичні засади асертивності</i>		1	2	10		ТР 10 балів
<i>Тема 5. Принципи і методи</i>		1	2	5		ТР

<i>побудови взаємодії. асертивної</i>						10 балів
Разом за модулем 1	50	5	10	55	6	50 балів
Змістовий модуль 2. Практичні аспекти застосування асертивності						
<i>Тема 6. Техніки психоемоційної саморегуляції</i>		1	2	10		ТР 10 балів
<i>Тема 7. Методики соціальної адаптованості</i>		1	2	10	2	ТР 10 балів
<i>Тема 8. Ціннісна сфера особистості, знаходження балансу</i>		1	2	10		ТР 10 балів
<i>Тема 9. Творчий потенціал, саморозкриття</i>		1	2	15	2	РМГ/Т Р 10 балів
<i>Тема 10. Стратегії поведінки та вирішення конфліктів</i>		1	2	10	2	ДС/ТР 10 балів
Разом за модулем 2	44	5	10	55	6	50 балів
Види підсумкових робіт	Бал					
ІНДЗ (ІНДЗ 1+ ІНДЗ 2)						
Інше (вказати)						
Всього годин / Балів	94	14	20	74	12	100

Форма контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач/кейсів, ІНДЗ/РС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота включає розробку індивідуально-дослідного завдання, яке полягає у укладанні програми психологічних вправ чи рекомендацій по темі асертивності та розвитку особистих кордонів та представленні напрацьованих результатів:

1. Скласти програму психологічного асертивності у професійній адаптації молодих клінічних психологів в умовах сьогодення.
2. Створити психодіагностичний комплекс з дослідження асертивності особистості.
3. Розробити психологічні заходи з попередження синдрому «професійного вигорання» у вчителів, розвитку асертивності.
4. Провести психодіагностичне дослідження асертивної поведінки школярів.
5. Дібрати діагностичний комплекс для дослідження асертивної поведінки у менеджерів середньої ланки організації.
6. Розробити програму попередження і подолання конфліктних ситуацій у діаді «вчитель - батьки».

7. Розробити рекомендації з попередження негативних психоемоційних станів у та розвитку особистих кордонів у підлітків.
8. Скласти програму психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток асертивної поведінки у студентів.
9. Скласти програму психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток асертивності у медичних працівників.
10. Запропонувати програму психотренінгу з підвищення професійного та особистісного росту у медичних працівників.

IV. Політика оцінювання

Політика викладача щодо здобувача освіти та принципи оцінювання базуються на врахуванні [Положення про організацію освітнього процесу на першому \(бакалаврському\) та другому \(магістерському\) рівнях вищої освіти у Волинському національному університеті імені Лесі Українки](https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/09/2025-olozhennya_pro_org_anizatsiyu_navch._pr_otsesu_u_VNU_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf) [https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/09/2025-](https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/09/2025-olozhennya_pro_org_anizatsiyu_navch._pr_otsesu_u_VNU_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf)

[olozhennya_pro_org_anizatsiyu_navch._pr_otsesu_u_VNU_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf](https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/2025.-%D0%9F%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D1%96-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA.%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf)
Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки <https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/2025.-%D0%9F%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D1%96-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA.%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>

та Положення про [визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті](#) Волинського національного університету імені Лесі Українки

https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/2024_%D0%92%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB_%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B2_%D0%92%D0%9D%D0%A3_i%D0%BC.%D0%9B.%D0%A3_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf

Для засвоєння освітнього компоненту необхідною є системна робота здобувачів освіти в усіх видах і формах її організації.

Обов'язковим є: відвідування навчальних занять; активність здобувачів освіти під час навчальних занять; своєчасне виконання завдань самостійної роботи; відпрацювання занять, що були пропущені (з поважних причин) на консультаціях (за погодженням із НПП їх відпрацювання може відбуватись в онлайн форматі).

Не припустимо: пропуск занять без поважних причин; запізнення на заняття; порушення дисципліни; порушення академічної доброчесності; користування мобільним телефоном, планшетом та іншими гаджетами під час заняття припустимо за умови виробничої необхідності при виконанні певних завдань, передбачених ОК.

Несвоечасне представлення виконаного завдання (у зв'язку з пропуском без поважної причини) оцінюється нижче (50% від виставленого балу).

Політика щодо академічної доброчесності

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання завдань поточного контролю та результатів самостійної роботи;
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога <https://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf>;

- надання достовірної інформації про результати власної (наукової чи творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації тощо.

За порушення академічної доброчесності (плагиат, фальсифікація, списування, обман тощо) здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності: повторне проходження відповідного освітнього компоненту ОПП; відрахування з Університету.

Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагиату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 50%.

Із Положенням про систему запобігання та виявлення академічного плагиату в науковій та навчальній діяльності здобувачів вищої освіти, докторантів, науково-педагогічних і наукових працівників Волинського національного університету імені Лесі Українки можна ознайомитися на сайті: <https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/02/Polozhennya-pro-plagiat-gruden-24.pdf>

Із загальними засадами, цінностями, принципами та правилами етичної поведінки учасників освітнього процесу, якими вони повинні керуватися у своїй діяльності, можна ознайомитися у Кодексі академічної доброчесності Волинського національного університету імені Лесі Українки <https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/Kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti.pdf>

Політика щодо дедлайнів та перекладання

Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (50% від можливої максимальної кількості балів за вид діяльності балів). Відпрацювання тем ОК відбувається за наявності поважних причин (лікарняний, навчання за програмою подвійного диплому тощо).

Здобувачі освіти, котрі є у наукових проблемних групах, є авторами статей і тез, доповідачами на наукових конференціях, переможцями та активними учасниками фахових студентських олімпіад, мають право протягом семестру за кожен виконаний вид діяльності одноразово отримати додаткові бали до відповідного ОК, якщо здійснена активність здобувачів відповідає профілю курсу. У цьому випадку вони мають інформувати викладача/ів про свої здобутки, тоді викладач має право самостійно визначити валідність, заявлених здобувачем освіти отриманих результатів та приймає рішення щодо зарахування або незарахування таких балів:

➤ роботу на кожному практичному занятті (10 практичних занять) (індивідуальна робота, участь у дискусії, робота в малих групах, тренінг тощо) - кожне заняття оцінюється в діапазоні від 0 до 10 балів, а саме:

- 1-2 бали – завдання виконане в неповному обсязі, допускаються помилки в інтерпретації навчального матеріалу; здобувач демонструє володіння початковими навичками аргументації власного підходу у виконанні завдань та виявляє низький рівень засвоєння матеріалу й soft skills під час роботи на занятті;
- 3-4 бали – завдання виконане в неповному обсязі, допускаються помилки в інтерпретації навчального матеріалу; здобувач демонструє володіння початковими навичками аргументації власного підходу у виконанні завдань та виявляє початковий рівень засвоєння матеріалу й soft skills під час роботи на занятті;
- 5-6 балів – завдання виконане в неповному обсязі, допускаються помилки в інтерпретації навчального матеріалу; здобувач демонструє володіння недостатніми навичками аргументації власного підходу у виконанні завдань, застосовує усталений підхід до вирішення завдань, виявляє середній рівень засвоєння матеріалу й soft skills упродовж роботи на занятті;

- 7-8 балів – завдання виконане в повному обсязі, використовуються нові поняття, проте допускаються помилки в їх розумінні та інтерпретації навчального матеріалу; здобувач демонструє навички аргументації власного підходу та творчий підхід у виконанні завдань, застосовує усталений підхід до вирішення завдань, виявляє високий рівень засвоєння матеріалу й soft skills упродовж роботи на занятті;
 - 9-10 балів – завдання виконане в повному обсязі, використовуються нові поняття, демонструє їх розуміння, правильно формулює висловлювання і застосовує вивчений матеріал, аргументує власну точку зору та застосовує творчий підхід у виконанні завдань, виявляє високий рівень засвоєння матеріалу й soft skills упродовж роботи на занятті;
- на рівні неформальної та інформальної освіти здобувач освіти може набрати максимально 10 балів, набираючи й сумуючи бали за наступні види діяльності (за вибором): за публікацію у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України (5 балів), до наукометричних баз, зокрема Scopus, Web of Science Core Collection (10 балів); за призове місце на I або II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади, Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (3 та 5 балів відповідно); за підвищення кваліфікації: очно (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні тощо), дистанційно (дистанційні курси, вебінари) тощо (в обсязі не менше 8 годин) за умови представлення відповідного документу в навчальний семестр (4 бали); за участь у науковій конференції, науково-практичному семінарі, круглому столі тощо з публікацією тез у відповідному збірнику матеріалів (з представленням сертифікату учасника та відбитку тез) (3 бали); участь у просвітницьких, профорієнтаційних, волонтерських, виховних заходах на факультеті психології (2 бали, але не більше 2-х заходів); участь у професійних та/або громадських об'єднаннях за фахом (1 бал);

Сумарно поточний контроль: 100 балів

За умови представлення здобувачами освіти документів (сертифікатів, свідоцтв тощо), що засвідчують отримані результати та відповідають тематиці, обсягу та результатам навчання, підтвердження подається здобувачем освіти викладачеві курсу не пізніше ніж за 10 днів до дати останнього заняття з дисципліни. у встановлені терміни подає заяву на ім'я проректора та долучає усі необхідні документи до розгляду.

За умови участі здобувачів освіти у навчанні з елементами **дуальної освіти** передбачено можливість самостійного опрацювання навчальних матеріалів занять протягом одного дня на тиждень та зарахування їхніх результатів до загальної кількості балів поточного контролю.

- *Процедура оскарження результатів контрольних заходів.*

- *Здобувачі освіти* мають можливість порушити будь-яке питання, яке стосується процедури проведення чи оцінювання контрольних заходів та очікувати, що його буде розглянуто згідно із заздалегідь визначеними процедурами у ЗВО (див. [Положення про порядок і процедури вирішення конфліктних ситуацій у ВНУ імені Лесі Українки](#), пункт 5 «ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ»).

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом на практичних заняттях під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог: своєчасність виконання навчальних завдань; повний обсяг їх виконання; якість виконання навчальних завдань; самостійність виконання; творчий підхід у виконанні завдань; ініціативність у навчальній діяльності. У форс-мажорних ситуаціях навчання може проходити також в онлайн формі у заздалегідь створеній команді, збірній групі освітнього компонента з назвою «Тренінг асертивності» на платформі office 365, Teams (за погодженням з кафедрою та деканатом факультету).

Політика щодо дедлайнів та перескладання: роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (- 5 балів). Перескладання відбувається із дозволу кафедри за наявності поважних причин.

V. Підсумковий контроль

Із вибіркових освітніх компонентів форма контролю – залік. Оцінювання знань здобувачів освіти здійснюється під час поточного контролю за результатами виконання тих видів робіт, які передбачені силабусом.

Порядок проведення заліку: Відвідування практичного заняття оцінюється у 10 балів (загалом поточний максимальний бал 100 балів).

Індивідуальна траєкторія здобувачів освіти описана нижче у політиці оцінювання. Залік виставляється за результатами поточної роботи за умови, що здобувач освіти виконав ті види навчальної роботи, які визначено силабусом ОК. У випадку, якщо здобувач освіти не відвідував окремі аудиторні заняття (з поважних причин), на консультаціях він має право відпрацювати пропущені заняття та добрати ту кількість балів, яку було визначено на пропущені теми.

У дату складання заліку у відомість записується сума поточних балів, які здобувач освіти набрав під час поточної роботи (шкала від 0 до 100 балів). У випадку, якщо здобувач освіти протягом поточної роботи набрав менше як 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання анулюються.

Максимальна кількість балів на залік під час ліквідації академічної заборгованості 100 балів.

У день складання заліку за основною сесією не проводяться додаткові опитування здобувача освіти, а також здобувач освіти не має права доздавати будь-який вид робіт, передбачений силабусом ОК, що зазначено у Положенні про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

<https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/2025.->

[%D0%9F%D1%80%D0%BE-](#)

[%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D1%96-](#)

[%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%BA.%D0%BE%D1%86%D1](#)

[%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf](#)

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Незараховано (необхідне перескладання)

VI. Рекомендована література та інтернет-ресурси (літературні джерела, рекомендована література (основна, додаткова, Інтернет-ресурси) та інші джерела).

1. Патерсон Ренді Дж. Практичний посібник з асертивності. Як висловлювати свої думки і відстоювати себе на роботі та в стунках. Житомир.: Морфеус, 2023.400 с.

2. Недра Гловер Тавваб Особисті кордони. Керівництво із спокійного життя без травм і комплексів. Харків. КСД. 2023. 266.
3. Кихтюк О. В., Федотова Т. В., Психологічна підтримка особистості: методи та особливості роботи клінічного психолога Психологічні перспективи.2021.38.38. С.83 – 95;
4. Кихтюк О. В. Особливості психологічної підтримки населення в період військових дій методом символдрами (імагінативної психотерапії) в роботі клінічного психолога Психологічні перспективи.2022.39.39. С.178 – 188;
5. Oksana Kyhtuik, Communicative Tolerance vs Communicative Intolerance as a Generative Problem / Heorhii Kalmykov, Stefaniya Dobroskok, Diana Chyzhma, Iryna Endeberia, Oksana Kyhtuik, // Psycholinguistics. Vol.30.1.2021.Режим доступу: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1253> ;
6. Кихтюк О. В., Кульчицька А. В., Федотова Т. В, Соціально-психологічні особливості дітей, що постраждали від сімейного насилля. Психологічні перспективи.2024.43.43. С. 120-131.
7. Кихтюк О. Асертивність як предиктор розвитку особистості психолога *.Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Луцьк : ПП Іванюк В. П 2024. С. 73 – 76;*

Інтернет-ресурси:

- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського -<http://www.nbuv.gov.ua>
- Електронна бібліотека НПП України - <http://lib.iitta.gov.ua>
- Актуальні проблеми психології - <http://appspsychology.org.ua>
- Актуальні питання сучасної психології - http://library.sspu.sumy.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Aktualny_pitannya_suc_psihologi_i
- Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України - <http://psychology-naes-ua.institute/>
- Українська бібліотека - <http://ualib.com.ua/>
- Психологія-<http://psyh.kiev.ua>
- Соціальні науки-<http://social-science.com.ua/>
- <http://chitalka.info/psy.html> - студентська електронна бібліотека "Читалка";
- http://upsihologa.com.ua/tytarenko_crisis2.html;
- <http://upsihologa.com.ua>;
- <http://www.info-library.com.ua/books-book-78.html>;
- <http://www.info-library.com.ua/books-text-1272.html>;
- <http://eprints.ksame.kharkov.ua/3121/>.